

Investigació, escriptores i educació literària: a propòsit d'Aurora Bertrana

NEUS REAL *Universitat Autònoma de Barcelona*

RESUM: Aquest text ofereix un estat de la qüestió de les edicions i els estudis relatius a Aurora Bertrana. L'objectiu és, d'una banda, ajudar a orientar possibles nous projectes editorials i de recerca, i de l'altra, contribuir a eradicar-ne dues fal·làcies recurrents: la falta de suport del seu pare en la carrera literària de l'autora i l'oblit a què ha estat relegada en qualitat de dona escriptora. PARAULES CLAU: Aurora Bertrana, edicions, estudis, història de la literatura, crítica feminista, Any Bertrana.

ABSTRACT: This paper provides a state of the art of the editions and studies on Aurora Bertrana. The aim is both to help guiding potential new publishing projects and research and to contribute to eradicate two recurring fallacies: the lack of support from her father in the author's literary career and the oblivion into which she was relegated as a woman writer.

KEYWORDS: Aurora Bertrana, editions, studies, history of literature, feminist criticism, Bertrana Year.

Tots els «mètodes» són bons, sempre que
continuïn essent un mitjà en lloc de convertir-se
en un fi en si mateix.
(TODOROV 2007: 93)

La celebració de l'Any Bertrana, que reuneix en una efemèride única el 150 aniversari del naixement de l'autor de *Josafat* i el 125 de l'autora de *Paradisos oceànics*, és una bona ocasió per revisar l'estat de la qüestió de les reedicions de les obres d'Aurora Bertrana –una de les escriptores més singulars de la literatura catalana contemporània– i dels estudis sobre ella. Fer-ho abans que les unes i els altres siguin incrementats per la proliferació d'iniciatives que sempre acompanya els grans esdeveniments commemoratius (que hi haurà temps de valorar quan en tinguem una perspectiva completa), pot contribuir a orientar els nous projectes editorials i les noves recerques que, amb motiu de la celebració de 2017 i els seus efectes, es concentraran en la vida i en la producció de Bertrana. Aquest text també aspira, en

paral·lel, a ajudar a descartar de manera definitiva (idealment) dues fal·làcies que, tot i haver-se demostrat que no eren sinó això, es continuen repetint en alguns treballs sobre l'autora –cosa que, a través de la divulgació posterior, fa un flac favor a l'educació literària del país. La primera és la manca de suport de Prudenci Bertrana a la vocació literària de la seva filla. La segona, l'oblit a què ha estat relegada Aurora Bertrana pel fet de ser una dona escriptora.

Amb aquesta doble finalitat, s'ofereix una panoràmica dels resultats de l'atenció rebuda per Bertrana a partir de 1980 (l'any en què se'n va reeditar un llibre per primera vegada) desglossada en els dos blocs pertinents. Així mateix, es fan algunes consideracions crítiques sobre la darrera monografia que s'ocupa de l'autora i de la seva producció, a la qual es dedica un cert espai perquè constitueix una investigació important que ha obtingut un premi i que, sens dubte, tindrà relleu en les aportacions posteriors.¹

Les reedicions (o una determinada imatge de l'autora)²

Pleniluni va ser l'editorial pionera pel que fa a la reedició d'obres d'Aurora Bertrana: en va publicar *Peikea, princesa caníbal* (1934) tan sols sis anys després de la seva mort (BERTRANA 1980). Entre finals dels anys vuitanta i principis dels noranta, les Edicions de LaSal i les Edicions de l'Eixample, concentrades en una encomiable exhumació de textos d'autora, van recuperar les dues obres que havien projectat l'escriptora a primera línia de l'actualitat quan va iniciar la seva trajectòria abans de la Guerra Civil. El 1988, *Paradisos oceànics* (1930) reapareixia en facsímil com a número 17 de la col·lecció Clàssiques Catalanes, dirigida per Isabel Segura (BERTRANA 1988b). El llibre tornava a sortir cinc anys més tard en la plataforma editorial que prenia el relleu de LaSal com a número 11 de la col·lecció Clàssiques, igualment capitanejada per la historiadora (BERTRANA 1993). *El Marroc sensual i fanàtic* (1936) havia precedit aquests segons *Paradisos oceànics* en el número 3 de la mateixa col·lecció (BERTRANA 1991a); l'editorial Columna va editar el text una altra vegada nou anys més tard (BERTRANA 2000).

Paral·lelament, havien revist la llum dues novel·les: *L'illa perduda* (1935, a Pòrtic (BERTRANA i BERTRANA 1988) i *Entre dos silencis* (1958), a Club Editor

1. Reedicions i estudis han obtingut un ressò considerable a la premsa. En proporcionen una idea global els registres resultants de la cerca «Aurora Bertrana (qualsevol camp)» de la base de dades TRACES (en línia) del Departament de Filologia Catalana de la UAB (http://traces.uab.cat/search?ln=ca&sc=1&p=aurora+bertrana&f=&action_search=Cerca&c=tracesref&c=tracesbib).

2. L'apartat que segueix només té en compte les reedicions de l'obra catalana d'Aurora Bertrana, que com és sabut també va publicar en castellà i en francès, tot sovint els mateixos títols –i en especial durant la postguerra a fi i efecte de reprendre la carrera literària que la imposició del franquisme havia estroncat (VINYES-MIRALPEIX 2002).

(BERTRANA 1988a). I Lumen va tornar a donar sortida a *Peikea* una dècada després de la recuperació inicial del recull (BERTRANA 1991b). Ja entrat el segle XXI, Club Editor oferia al públic *Tres presoners* (1957) (BERTRANA 2007); i la Diputació de Girona, *Memòries fins al 1935* (1973) i *Memòries del 1935 fins al retorn a Catalunya* (1975) (BERTRANA 2013a i 2013b). En l'endemig, CCG Edicions va publicar el periodisme dels anys vint i trenta de l'autora gironina, fins aleshores dispers (REAL 2007 i 2008a).

Sense considerar les produccions inèdites (la publicació de les quals caldria plan-tejar-se una hora o altra) i els textos no literaris (per exemple, els dedicats al pare amb motiu del centenari del seu naixement), aquest mapa editorial exposa unes desproporcions no pas menors entre el gruix de llibres recuperats, el contingent dels que ha quedat al calaix en comparació amb les dues grans etapes productives d'Aurora Bertrana. D'això se'n desprèn una imatge concreta que potser seria hora de començar a redibuixar. Perquè dels anys vint i trenta, *grosso modo*, només quedaria per tornar a publicar *Edelweiss* (1937), és a dir, un únic títol d'un total de cinc (i, encara, el primer que l'autora va concebre: la novel·la bastida a partir de l'experiència suïssa). De la postguerra, en canvi, solament se n'han reeditat un parell de llibres d'un total de nou pel que fa a la ficció estricta i els dos volums autobiogràfics. Faltarien, doncs, *Camins de somni* (1955), *La nimfa d'argila* (1960), *Ariatea* (1960), *Oviri i sis narracions més* (1965), *Fracàs* (1966), *Vent de grop* (1967) i *La ciutat dels joves* (1971). Breu: tota la producció que, desvinculada de la Segona Guerra Mundial, reprèn fils anteriors (els de la pròpia vida: a Girona, durant la infantesa i l'adolescència, o a la Polinèsia) i inaugura noves vies (la realitat de la Barcelona dels anys seixanta, el fenomen del turisme a la Costa Brava o la novel·la utòpica) per provar d'ocupar altra vegada un lloc propi com a escriptora i tornar a connectar amb el públic català.

El sentit i els mèrits d'aquestes opcions editorials resulten clars. Tanmateix, l'efecte n'és un esbós de la figura de Bertrana, fonamentalment, com a autora de preguerra. Una autora de preguerra que va conrear una literatura de viatges de gran interès i va portar a la narrativa catalana el relat d'aventures emmarcat en l'exotisme oceànic; una autora que en la postguerra també va literaturitzar el drama europeu de 1939 a 1945, i que interessa, sobretot, per la seva personalitat i pel seu periple vital fins al retorn definitiu a Catalunya, explicats amb tot luxe de detalls a les seves memòries. Hi ha dos períodes que hi queden clarament minoritzats: la guerra civil i la postguerra del nostre país.

És inqüestionable que Aurora Bertrana va tenir un paper destacat com a escriptora, més que en cap altre moment, en el període dels anys vint i trenta, i en especial abans de la insurrecció feixista de 1936. I és igualment cert tant que hi ha pocs autors catalans que hagin novel·lat la tragèdia de la Segona Guerra Mundial com que els dos volums autobiogràfics de l'escriptora relaten la part més significativa (histò-

ricament parlant) d'una existència fascinant en el marc d'un exemple paradigmàtic del gènere. Això no obstant, Bertrana també va tenir un rol cultural significatiu durant la guerra, mentre que la literatura que va publicar després de 1939 té un abast i un interès que excedeixen *Entre dos silencis* i *Tres presoners*. Valdria la pena, doncs, avaluar la possibilitat de recuperar els textos d'aquesta segona etapa de la seva trajectòria (almenys alguns) quan es plantegi què cal publicar-ne en el marc de l'Any Bertrana. Afegir-hi l'única novel·la que va donar a conèixer durant la guerra podria acabar de confegir un mapa que, ara mateix, es fa difícil de visualitzar en conjunt.

Cal pensar, d'altra banda, que la majoria de reedicions que s'han fet des de 1980 ja tenen força anys, i convindria renovar-les per posar els textos més a l'abast del públic. Potser seria hora d'optar per unes obres completes que, lluny d'agermanar tots els títols de Bertrana en pocs volums d'un cost que en podria limitar l'adquisició, fessin les seves obres accessibles als lectors de manera independent tot mostrant alhora la completa material del seu univers productiu.

Els estudis sobre l'escriptora (o un interès acadèmic continuat)

Igual com ocorre amb la majoria d'escriptors, els aniversaris han constituït moments rellevants en el desplegament dels treballs sobre Aurora Bertrana. Els esdeveniments a la seva ciutat natal, més en concret, han marcat alguns punts d'inflexió. Els homenatges, les jornades i les celebracions que han tingut lloc, sobretot a Girona, han impulsat el (re)coneixement de l'escriptora i han revertit en un volum considerable d'aproximacions. Al còmput resultant s'hi sumen les recerques fruit de l'interès que la universitat ha demostrat per l'autora al marge d'actes commemoratius. Tot plegat, en el marc (de)limitat dels estudis literaris catalans, d'una potència molt menor que d'altres per raons quantitatives.

El 17 de novembre de 1994, amb motiu de les dues dècades de la mort de Bertrana, l'Institut Català de la Dona va organitzar un acte públic en record seu. Tres anys després, les col·laboracions de Maria Àngels Anglada, Carme Riera i Isabel Segura que l'havien integrat es recollien, juntament amb tres entrevistes de Mireia Xapel·li, a *Memorials ICD 1993-1996* (ICD 1997). El volum va coincidir en el temps amb la creació del Fons Bertrana de la Universitat de Girona (UdG), tota una fita per a la investigació. Malgrat que l'escriptora gironina havia estat atesa en algunes ocasions per les instàncies acadèmiques en congressos i publicacions, i a pesar que ja s'estaven fent alguns estudis rellevants sobre ella, a partir d'aquell moment es va produir un canvi evident.

A principis d'octubre de 1999 van tenir lloc les primeres jornades sobre l'autora a la UdG, organitzades per aquesta universitat i per l'Associació Cultural El Vilatà

del Berguedà. D'aquestes jornades va sorgir *Aurora Bertrana, una dona del segle XX* (GRANELL, MONTANYÀ i RAFART coord. 2001), un referent bibliogràfic clau que incloïa des d'una lectura crítica de les memòries fins a la presentació del Fons Aurora Bertrana a la UdG, passant per consideracions sobre la imatge d'escriptora moderna de Bertrana, els seus llibres de viatges, la importància dels contactes intel·lectuals i personals amb Caterina Albert i Pau Casals, el pes del Berguedà en la seva vida o les variades dimensions de la seva personalitat.

La primavera anterior, *Revista de Girona* havia dedicat un dossier a Bertrana amb motiu dels vint-i-cinc anys de la seva mort (D.A.1999). Aquest dossier contenia set col·laboracions de fons sobre la biografia de l'autora, la seva imbricació en la cultura femenina de preguerra, el feminisme que va defensar i la relació que va tenir amb Carme Montoriol, les semblances i diferències amb Prudenci Bertrana, l'amistat amb Lluís Nicolau d'Olwer, les cartes que va enviar a Ventura Gassol (de les quals se n'editaven cinc) i el vincle amb la revista gironina *Presència*, que es cloïa amb un text inèdit (les respostes de l'autora a un qüestionari de 1971 de la publicació). Així mateix, s'hi descobria que Bertrana havia nascut el 1892, i no pas el 1899, gràcies a Catalina Bonnín, autora d'una tesi doctoral sobre la vida i l'obra de l'escriptora llegida aquell mateix any a la Universitat de les Illes Balears (BONNÍN 1999).³

Poc abans d'aquest "esclat" de 1999, diversos fets ja indicaven el desplegament d'atenció acadèmica al voltant de Bertrana. Al costat de la inclusió d'*El Marroc sensual i fanàtic* en un article sobre els llibres de viatges catalans per part d'Enric Bou (BOU 1992-1993), Marta Vallverdú havia elaborat una tesina sobre *Paradisos oceànics* a la Universitat de Barcelona (VALLVERDÚ 1993), de la qual van derivar-se un article de referència (VALLVERDÚ 1995) i una investigació més àmplia que anys més tard revertiria en una tesi sobre la literatura de viatges de tema polinesi escrita per Aurora Bertrana i Josep Maria de Sagarra (VALLVERDÚ 2006), donada a conèixer parcialment al públic general en forma de monografia (VALLVERDÚ 2007). També havia aparegut el primer estudi interdisciplinari (geogràfic, postcolonial i de gènere) sobre una obra de Bertrana a la revista *Documents d'Anàlisi Geogràfica* (NOGUÉ, ALBET i GARCIA, 1996). I s'havien publicat les cartes de Salvador Espriu a l'autora gironina (GÓMEZ 1997), que aviat es van acompanyar de les quatre epístoles enviades per Bertrana a Carles Rahola (ARAGÓ i CLARA, eds., 1998).

3. L'equivalent a aquell dossier que s'ha publicat enguany a la revista (D.A. 2017), dedicat tant al pare com a la filla amb motiu de l'Any Bertrana, presenta unes diferències connotatives d'alguns dels canvis que s'han produït en les dues darreres dècades en l'àmbit literariocultural. En la part corresponent a Aurora Bertrana s'hi troben vuit textos (un més, doncs) que ofereixen pinzellades diverses sobre la figura de l'escriptora però que són molt més breus, no tenen notes a peu de pàgina i no aprofundeixen en cap dels aspectes tractats. Se'n proporciona, en definitiva, un retrat general patinat d'impressions personals –que també inclou, això sí, algun escrit inèdit.

Cap a finals de la dècada, Aurora Bertrana també va ser objecte de tractament en alguns seminaris i congressos (RIBERA 2001 i 2003). En el tombant vers el segle XXI, va continuar essent objecte de diferents treballs centrats en temes variats: el Fons de la UdG (RUFÍ 2001); el motiu literari de la infància (BONNÍN 2001a); les relacions intel·lectuals –mitjançant l'estudi de l'amistat amb Caterina Albert i l'edició de les cartes a Anna Murià i Agustí Bartra (BONNÍN 2001b i 2002) i de l'intercanvi epistolar amb Pau Casals (GRANELL i RABASEDA 2000) i Ventura Gassol (GRANELL i VILA, eds., 2003a i 2003b)–; les conferències sobre feminisme i viatges de l'autora (BARCIA 2002); l'exili i el retorn a Catalunya com a marc d'una part important de la segona etapa de la seva producció literària (VINYES-MIRALPEIX 2002), i la seva vida en conjunt (BONNÍN 2003 i GÓMEZ 2003).

El 20 gener de 2006, el Comitè d'Esriptores del PEN Català i la Càtedra Maria Àngels Anglada de la UdG van fer un homenatge a Aurora Bertrana a Girona (GRANELL 2006) que va ser el detonant de la compilació del seu periodisme de preguerra en els dos anys següents (i, probablement, un esperó per a la recuperació dels dos volums de memòries, reclamada des de feina temps). El 2006 mateix es van publicar dues monografies (REAL 2006a i 2006b) sorgides d'una tesi doctoral llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) (REAL 2004) que situava Bertrana en el mapa de la literatura d'autora dels anys vint i trenta i n'estudiava l'obra del període. Simultàniament, va sortir un article sobre la intervenció de Joan Sales en l'edició d'*Entre dos silencis* (PASCUAL 2006),⁴ que ja havia estat estudiada a la tesina d'Ester Vinyes-Miralpeix, presentada a la UAB quatre anys abans. Poc després, Catalina Bonnín reivindicava les dues novel·les de l'escriptora sobre la Segona Guerra Mundial (BONNÍN 2007) i es renovava l'atenció en Bertrana des dels àmbits de la història de la literatura, la geografia i la crítica feminista (BARTRINA 2008, GARCIA, NOGUÉ i ZUSMAN, eds., 2008, GODAYOL 2008, MARCILLAS 2009 i REAL 2008b).

Fins avui, Aurora Bertrana i la seva producció han continuat suscitant l'interès de l'acadèmia (MARCILLAS i PIERA 2010, BONNÍN 2011, MARCILLAS 2011, 2012, 2014a i 2014b i EPPS 2016). La mostra més destacada n'és la monografia de Silvia Roig (2016), titulada *Aurora Bertrana. Innovació literaria y subversión de género* i distingida amb el Premio de Monografia Crítica Victoria Urbano 2015 de la Asociación Internacional de Literatura y Cultura Femenina Hispánica (que subvenciona la publicació de treballs sobre temes femenins o feministes –en les múltiples accepcions dels dos termes– localitzats en l'àrea llatinoamericana, inclosos els Estats Units, i escrits en anglès, espanyol o portuguès). Roig, professora del Departament

4. Aquest article era un fruit primigeni de la tesi doctoral sobre les reescriptures de l'editor que es va llegir cinc anys més tard a la UdG (PASCUAL 2011).

de Llengües Modernes de la City University of New York, hi analitza una part considerable dels textos de l'escriptora gironina (alguns d'inèdits inclosos) organitzats en quatre blocs: «Obras viajeras: Polinesia y Marruecos»; «En torno a la Segunda Guerra Mundial y la postguerra: Europa», «Regreso a Cataluña» i «Obras de la intimidad en torno al "yo": *Bildungsroman* y memorias». Els eixos de la seva consideració crítica, dins de cada apartat, també són quatre: el primer, la dona i el viatge; el segon, la dona i la guerra; el tercer, la dona i la burgesia catalana, el turisme i la dona; el quart, la novel·la de formació femenina, la identitat de gènere, la dona escriptora i l'autobiografia (p. 3).

Rigor i fal·làcies (o l'aposta per una òptima educació literària)

Com es pot veure en la panoràmica precedent, la responsabilitat principal dels estudis sobre Aurora Bertrana ha recaigut en la institució universitària, no obstant això públicament blasmada, ben sovint, per no fer el que toca en relació amb els escriptors catalans; és a dir, ocupar-se'n, valorar-los i donar-los a conèixer. Aquest discurs, habitual en certs actes públics i de tant en tant present a la premsa, exposa el desconeixement de la major part de la bibliografia que la universitat genera –una feina que seria hora que les instàncies culturals comencessin a reconèixer, per fer honor a la veritat, quan és el cas. Primera fal·làcia, doncs, a desmuntar: la institució universitària ignora o tracta malament els autors nostrats.

Cal dir que els resultats materials de l'atenció que n'ha rebut Bertrana no exposen sempre el nivell que caldria esperar d'una acadèmia que ha recorregut un camí de (re)construcció i constitució prou sòlid després dels efectes devastadors de la dictadura franquista. Ocasionalment, pateixen una insuficiència de rigor que podria justificar, quan es dóna, el retret del maltractament. En el cas de l'escriptora gironina, un dels problemes més clars en aquest sentit, destacat fa temps amb motiu de les dues biografies aparegudes el 2003 (ORFILA 2004), és l'ús de les memòries com a font d'informació fidedigna i no contrastada –i aquesta és la qüestió de fons– en relació amb la seva vida.⁵ L'altre gran problema és la recurrència dels equívocs que acompanyen la personalitat de l'autora (alguns, alimentats per ella mateixa conscientment o inconscient) malgrat l'existència d'investigacions que els han fet evidents.

Ambdós problemes es troben en l'estudi de Silvia Roig. Tres raons semblen explicar-ho: la primera, la inexistència d'una contraposició profunda de la informa-

5. Un exemple anecdòtic però enutjós, ja que reproduceix recurrentment un error a pesar que fou corregit fa temps per la recerca (D.A. 1999 i GRANELL, MONTANYÀ i RAFART, coord. 1999): Bertrana no va marxar a Suïssa l'estiu de 1923, com explica a l'autobiografia, sinó l'estiu de 1922 (altrament, no hauria pogut publicar els articles que va enviar a *La Veu de Catalunya* a partir del març de 1923).

ció biogràfica que les memòries proporcionen amb les dades documentades i documentables sobre la vida de Bertrana; la segona, la feina no prou acurada de recollida i lectura atenta de la bibliografia catalana sobre ella; la tercera, l'aplicació mecànica de les premisses històriques d'un aparell teòric, el de la crítica feminista, que no pot operar sense excepció de manera efectiva, igual i indistinta pel simple fet que l'objecte d'estudi siguin una dona de lletres i la seva obra.

La primera raó indica la urgència de buscar papers (com se'n diu col·loquialment en l'àmbit de la recerca) als llocs on Bertrana va viure i treballar: documents oficials (com el que en va demostrar la data de naixement autèntica), expedients acadèmics (de l'Institut Joan Llongueras i de la Facultat de Lletres a Barcelona, o de l'Institut Jaques-Dalcroze i la Facultat de Lletres de Ginebra), cartes (hi ha intercanvis epistolars constats amb altres personalitats que encara estan per exhumar) i tot allò que es pugui localitzar i que porti dades fefaents sobre la vida d'Aurora Bertrana. Silvia Roig no tenia, segurament, la possibilitat de buscar aquesta documentació; ni tampoc, realment, la necessitat de fer-ho, perquè no es proposa pas reconstruir el periple vital de Bertrana: aquest només li serveix de suport per a una anàlisi de disset títols de la seva producció en què destaca el compromís social i personal amb la cultura catalana des d'una perspectiva de gènere (p. 2). La responsabilitat d'aquesta recerca pendent no corresponia a l'estudiosa; però en canvi, sí que li pertocava contrastar les memòries amb tots els estudis sobre Aurora Bertrana que en corregeixen informacions.

Malgrat la longitud (dotze pàgines, de la 339 a la 350, ambdues incloses), la llista de referències que tanca la monografia de Roig exclou bona part de la bibliografia catalana especialitzada. Roig cita l'estudi de principis dels anys noranta que inclou *El Marroc sensual i fanàtic* (BOU 1992-1993), dues de les quatre col·laboracions del volum de l'Institut Català de la Dona (ICD 1997), el llibre sorgit de les jornades de 1999 a la UdG (GRANELL, MONTANYÀ i RAFART coord. 2001), tres de les aportacions de la principal estudiosa de Bertrana (BONNÍN 2001a, 2002 i 2003) –la de 2003, complementada amb l'altra biografia del mateix any (GÓMEZ 2003)–, l'edició de les cartes d'Espriu (GÓMEZ 1997), algunes aproximacions dels àmbits de la geografia i la crítica feminista (NOGUÉ, ALBET, GARCIA i RIUDOR 1996, BARTRINA 2008, GARCIA, NOGUÉ i ZUSMAN, eds. 2008 i MARCILLAS 2009 i 2012), l'article sobre Joan Sales i *Entre dos silencis* (PASCUAL 2006), un dels dos reculls del periodisme de preguerra de Bertrana (REAL 2007) i el llibre sobre els seus viatges a l'exòtic (VALLVERDÚ 2007). No incorpora, per contra, el primer dossier de la *Revista de Girona*, l'edició dels altres epistolaris, el conjunt de les tesis i tesines universitàries, alguns dels seus fruits, el segon recull dels articles de preguerra de l'autora i diversos capítols i articles de relleu (per ordre alfabètic, D.A. 1999; ARAGÓ i CLARA eds. 1998; BARCIA 2002; BONNÍN 1999, 2001b, 2007 i 2011; GODAYOL 2008; GRANELL i RABASEDA 2000; GRANELL i VILA eds. 2003a i 2003b; MARCILLAS 2011, 2014a i 2014b; MARCILLAS i PIERA 2010;

REAL 2004, 2006a, 2006b, 2008a i 2008b; RIBERA 2001 i 2003; VALLVERDÚ 1993, 1995 i 2006; VINYES-MIRALPEIX 2002).⁶ S'inclouen, però, algunes referències de treballs molt globals i més divulgatius que no pas acadèmics (REAL 2005, per exemple). La barreja de bibliografia d'una i altra mena sense la jerarquització necessària resulta poc adient en una investigació com la de Roig, en la qual en certs moments s'atribueix una importància destacada a algun escrit de divulgació –així ocorre al final de la p. 24 amb la referència a Carme Riera (ICD 1997), per exemple.

Part d'aquestes mancances bibliogràfiques es podrien justificar adduint que la monografia de Silvia Roig és una aproximació a la figura i l'obra d'Aurora Bertrana que, disciplinàriament, s'adscriu a la crítica feminista i que, per tant, no recull sinó les contribucions prèvies que es corresponen al seu enfocament teòric i metodològic. Tanmateix, no s'hi citen totes les referències corresponents i, en canvi, s'hi tracten moltes qüestions directament relacionades amb la història de la literatura que la bibliografia que falta enclou. Quan aquesta bibliografia hi és, de vegades es llegeix de manera qüestionable. Així, Roig anota la inexistència d'un marc teòric sòlid per a l'anàlisi literària de la producció de Bertrana en els estudis que se n'han ocupat abans que el seu per ressaltar la pròpia aportació (p. 25), però no té en compte l'emmarcament en la història de la literatura (ni el marc referencial ingent del cas) de les recerques inscrites en una disciplina de la qual ignora la meitat dels fruits. També assegura, erròniament, que la biografia de 2003 de Catalina Bonnín va ser la seva tesi doctoral (p. 21) –quan n'era una primera part que fou reelaborada en profunditat amb vista a la publicació–; o que alguns escrits anteriors es fusionen a REAL 2006a, citat incorrectament i confós amb REAL 2006b, on contràriament al que afirma l'estudiosa s'analitzen les obres del període de preguerra de Bertrana (p. 23).

El desconeixement, si més no aparent, de la tesi de Bonnín (que també repassa la totalitat de l'obra de Bertrana) i d'altres estudis rellevants (com VINYES-MIRALPEIX 2002, que té en compte una part important de la producció de postguerra de la gironina), al costat del fet de no explicitar que Maribel Gómez no pretenia sinó oferir una biografia estricta de l'escriptora, expliquen que Roig pugui dir això en l'apartat sobre l'estat de la qüestió de la crítica relativa a Bertrana: «las investigaciones de Bonnín, Vallverdú Borràs, Real Mercadal y Maribel Gómez [...] son los únicos estudios de investigación extensos que se han publicado hasta hoy, pero de todas formas, en mi opinión, estos estudios siguen siendo parciales. Se centran en su biografía y en los textos que lograron tener éxito como las obras sobre la Polinesia y Marruecos y dejan en el olvido gran parte de su producción literaria» (p. 25). La circumstància que les tesis i les tesines no s'hagin publicat no en justifica l'exclusió en una contri-

6. EPPS 2016 és lògic que no hi sigui perquè l'estudi de Roig era acabat l'any 2015.

bució com la de Roig, que hauria de partir d'unes bases força més sòlides amb referència als estudis previs sobre Bertrana i hauria de situar cadascuna de les aportacions en el seu context per avaluar-les més justament.

És comprensible, tanmateix, que la valoració en sigui aquesta, perquè el fragment constitueix un exemple paradigmàtic del problema d'abast general que la monografia de Roig pateix, assentat en dues operacions bàsiques. En primer lloc, la perspectiva teòrica i crítica feminista que s'ocupa de les escriptores catalanes sol adreçar-se a la història de la literatura sobretot per assenyalar-ne unes mancances que, amb freqüència, tenen com a fonament la ignorància de bona part de la feina de reconstrucció del contínuum literari i cultural duta a terme per la disciplina. En segon lloc, des d'aquella perspectiva, l'autora estudiada, pel fet de ser una dona, sembla haver de ser necessàriament genial i haver estat tan oblidada, marginada i maltractada pels estudis literaris com obligada a enfrontar moltes més dificultats que els homes escriptors.

La crítica al relat i a les característiques androcèntriques de la història literària i la reivindicació de l'interès de l'obra de les dones escriptores, silenciats pel patriarcat (que d'això es tracta), constitueix una opció amb ple sentit en el marc conceptual de la crítica feminista; i hi afegiríem que també en el marc de les veritats històriques quan ho són i es poden demostrar. Ara bé, aquesta opció no resulta vàlida per si mateixa al marge de qualsevol realitat i de qualsevol context. Si es desplega mecànicament i sense un coneixement profund de l'objecte d'estudi específic, pot estar aplicant un mètode *per se*, sense la comprovació suficient en cada cas (en cada autora) i pot caure en el tractament essencialista i uniformitzador deconstruït per la pròpia disciplina en el decurs de la seva evolució. Amb aquest tractament, les escriptores catalanes i l'oblit sempre acaben anant de bracet, i Aurora Bertrana no en podia ser una excepció.

Seria molt llarg detallar com això es manifesta en el llibre de Roig. Un exemple il·lustratiu de localització ben fàcil: a la contraportada del llibre, es descriu Bertrana com «una escritora poco conocida hoy [...] cuyas obras han quedado relegadas casi al olvido y nunca se mencionan en los manuales de literatura a pesar de su riqueza intelectual». A la llum de tot el que s'ha exposat fins aquí, aquesta afirmació resulta, si més no, clarament exagerada. És clar que podria tractar-se d'una estratègia comercial, d'un reclam per al lector. Ara bé, quan s'obre el volum, a la primera pàgina es llegeix que «Prudenci Bertrana quería evitar que su hija se dedicara a la literatura para que no sufriera tanto como él [...]. El hecho de ser mujer e hija de un reconocido escritor fueron motivos suficientes para que su familia intentara apartarla de dicha profesión. Estos factores marcaron negativamente la vida profesional de Aurora Bertrana como escritora. Además, como veremos, a principios del siglo XX las autoras seguían enfrentándose a grandes dificultades. Si a la actitud misógina hacia la mujer escritora añadimos las continuas crisis de la novela en Cataluña entre 1900

y 1925, y la agitada etapa llena de conflictos bélicos –las dos Guerras Mundiales y la Guerra Civil española–, una postguerra y una larga dictadura franquista, tal vez se comprenda por qué unas obras de tanta riqueza intelectual no han ocupado un lugar destacado en ningún manual de literatura y no han recibido la atención que se merecen, *quedando relegadas al más absoluto olvido*» (p. 1-2; la cursiva és meva). La referència a les «crisis de la novela» s'acompanya d'una remissió a l'estudi d'Alan Yates de 1975.

Podríem acordar que Aurora Bertrana no sol aparèixer en els manuals de literatura i que potser convindria que hi fos (encara que seguidament hauríem de parlar de què hi ha en un manual i com hi és sense perdre de vista la naturalesa sumària del gènere i les seves característiques). En canvi, és una fal·làcia que l'escriptora sigui poc coneguda –si més no, en els àmbits acadèmics en què també se situa l'estudi de Roig– i que les seves obres hagin estat relegades a l'oblit a pesar dels condicionants històrics que, aquí prou encertadament, es tenen en compte (però que van afectar igualment molts altres autors, dones i homes). Més enllà del caràcter reduït i poc actualitzat de la bibliografia sobre la novel·la o sobre el context literari i cultural (que és un tema complex en què no hi ha espai ni temps d'entrar), la barreja i la simplificació conceptuals i històriques que exposa el fragment es fan evidents a qualsevol persona amb coneixements sobre la història de la cultura i la literatura catalanes del segle XX. Respecte del que s'hi declara sobre la família i l'actitud de Prudenci Bertrana, diverses investigacions –algunes, citades per Roig– han demostrat com a mínim tres fets que ho contradueixen.

Primer: el pare va ser qui l'any 1923 va facilitar-li l'accés inicial a la palestra pública mitjançant *La Veu de Catalunya*, on l'aspirant a escriptora va poder publicar els textos que inauguraven la seva carrera literària. Segon: la correspondència de Bertrana amb Lluís Nicolau d'Olwer testimonia que Prudenci Bertrana la va aconsellar sobre els articles de tema polinesi que va escriure per a *D'Ací i d'Allà* i que estava disposat a corregir-los-hi. Tercer: l'autor de *Josafat* la va ajudar a fer el pas cap a la novel·la (una modalitat literària que li estava plantejant força obstacles, com es pot resseguir a les mateixes cartes) tot avenint-se a escriure amb ella *L'illa perduda*, que és precisament la primera obra d'aquest gènere que Aurora Bertrana va editar, malgrat haver-hi estat interessada des del principi de la seva trajectòria. L'escriptor, a partir de la pròpia experiència, hauria preferit que la seva filla es dedicés a la música, sí; aquest va ser, tanmateix, un fet circumstancial al qual va seguir una acceptació indubtable, evident en el recolzament provat perquè esdevingués una escriptora a tots els efectes. De fet, Bertrana mateixa reconeix, a les memòries i en altres llocs, que un cop va optar per la vocació literària en els anys vint, va comptar sempre amb la família (el pare inclòs) per tirar endavant la seva decisió. La hipòtesi del rebuig de Prudenci Bertrana, d'altra banda, fou rebatuda ja a principis dels anys noranta (BERTRANA 1993 i VALLVERDÚ 1995).

Comentar punt per punt tots els aspectes discutibles de l'estudi de Roig requeria una extensió i una anàlisi que excedeixen els objectius d'aquest escrit. El que s'ha dit fins aquí, però, obre el camí envers una reflexió important: per bé que sempre és una bona notícia que es publiquin treballs sobre les autores catalanes, i en aquest cas sobre Bertrana, no tot s'hi val. A més de recordar la figura de l'autora i de donar-la a conèixer al públic del país –certament, massa sovint distanciat de la tradició cultural i literària pròpia (per raons polítiques i per altres motius que ara no vénen a tomb)–, l'Any Bertrana podria ser l'ocasió per situar algunes coses al seu lloc, deixar enrere certes comprensions errònies en relació amb l'autora i, des del rigor acadèmic, treballar perquè després, mitjançant la divulgació cultural, la gent del carrer resulti ben informada sobre qui era i què va escriure aquesta figura literalment extraordinària de la literatura catalana del segle XX, com va anar tot plegat i com ha estat que ho sabem. Entre altres coses (i perquè és cert), aquesta bona gent hauria de poder tenir coneixement que l'escriptora va tenir el suport del seu pare per dedicar-se a la literatura i que, com a autora catalana, ha tingut l'atenció de la universitat d'ençà dels anys noranta. L'educació literària del país i Aurora Bertrana s'ho mereixen. O no?

Consideració final

A pesar de la quantitat d'estudis que s'han dut a terme i de les reedicions de la seva obra que s'han publicat, és indubtable que encara hi ha molta feina a fer amb referència a l'autora gironina. Més enllà de la transferència social del saber que n'agombolem, el Fons Bertrana de la UdG està ple de material per explorar –i, des d'aquesta perspectiva, l'opció de Silvia Roig d'incloure l'anàlisi de textos no publicats, com *L'inefable Philip*, que continua el camí prèviament esbossat per Catalina Bonnín o Ester Vinyes-Miralpeix, resulta òptima. La biografia de Bertrana, ja s'ha dit, requeria una recerca seriosa sobre els múltiples aspectes que no n'han estat comprovats. Caldria aprofundir en l'etapa de la guerra civil, sobre la qual tenim un magnífic treball de conjunt que ja suggereix algunes línies (CAMPILLO 1994). El públic hauria de poder accedir fàcilment als llibres de l'escriptora. Etcètera. Amb l'Any Bertrana tampoc no ens ho acabarem. Esperem-ne, si més no, noves edicions i noves aportacions a l'estudi d'una personalitat literària que ha estat reconeguda, recuperada i considerada, però que encara ofereix moltes possibilitats.

Bibliografia

N.J. ARAGÓ; J. CLARA (eds.), 1998: *Els epistolaris de Carles Rahola. Antologia de cartes de cent corresponents (1901-1939)*, transcripció de Núria Farriol i Xavier Pla, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 276-278.

A. BARCIA, 2002: *El feminisme i els viatges d'Aurora Bertrana. Les conferències inèdites del Fons Bertrana de la Universitat de Girona*, treball de recerca inèdit dirigit pel Dr. Jaume Aulet, Departament de Filologia Catalana - Universitat Autònoma de Barcelona.

F. BARTRINA, 2008: «La violència contra les dones a les obres de Víctor Català i d'Aurora Bertrana», *Lectora*, núm. 8, p. 99-105.

A. BERTRANA, 1980: *Peikea, princesa caníbal*, Barcelona: Pleniluni.

A. BERTRANA, 1988a: *Entre dos silencis*, Barcelona: Club Editor.

A. BERTRANA, 1988b: *Paradisos oceànics*, Barcelona: LaSal.

A. BERTRANA, 1991a: *El Marroc sensual i fanàtic*, Barcelona: Edicions de l'Eixample.

A. BERTRANA, 1991b: *Peikea, princesa caníbal*, Barcelona: Lumen.

A. BERTRANA, 1993: *Paradisos oceànics*, Barcelona: Edicions de l'Eixample.

A. BERTRANA, 2000: *El Marroc sensual i fanàtic*, Barcelona: Columna.

A. BERTRANA, 2007: *Tres presoners*, Barcelona: Club Editor.

A. BERTRANA, 2013a: *Memòries fins al 1935*, Girona: Diputació.

A. BERTRANA, 2013b: *Memòries del 1935 fins al retorn a Catalunya*, Girona: Diputació.

A. BERTRANA; P. BERTRANA, 1988: *L'illa perduda*, Barcelona: Pòrtic.

C. BONNÍN, 1999: *Aurora Bertrana. Vida i obra (1892-1974)*, tesi doctoral inèdita dirigida pel Dr. Pere Rosselló i Bover, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General - Universitat de les Illes Balears.

C. BONNÍN, 2001a: «Aurora Bertrana. Dues novel·les sobre el món deis infants: *Camins de somni* i *La nimfa d'argila*», *Revista de llengües y literatures catalana, gallega y vasca*, VII (2000-2001), UNED.

C. BONNÍN, 2001b: «L'amistat entre Caterina Albert i Aurora Bertrana», *II Jornades d'estudi Vida i obra de Caterina Albert i Paradís (Victor Català), 1869-1966*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 143-153.

C. BONNÍN, 2002: «Les cartes d'Aurora Bertrana a Anna Murià i Agustí Bartra», *Llengua & Literatura*, núm. 13, p. 327-339.

C. BONNÍN, 2003: *Aurora Bertrana. L'aventura d'una vida*, introducció d'Isabel Segura, edició i epíleg de Glòria Granell, il·lustracions de Lourdes Ral, Girona: Diputació, 2003.

C. BONNÍN, 2007: «Dues novel·les per a treure de l'oblit: *Tres presoners* i *Entre dos silencis* d'Aurora Bertrana», *Randa*, núm. 59, p. 147-164.

C. BONNÍN, 2011: «Les memòries d'Aurora Bertrana», *Autobiografies, memòries i autoficcions*, Catarroja: Afers, p. 180-188.

E. BOU, 1992-1993: «Rodar el món: a l'entorn dels llibres de viatges», *Llengua & Literatura*, núm. 5, p. 289-306.

M. CAMPILLO, 1994: *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes - Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

D.A., 1999: «Dossier. Aurora Bertrana, vint-i-cinc anys després», *Revista de Girona*, núm. 193 (març-abril), p. 60-95.

D.A., 2017: «Dossier. Prudenci i Aurora Bertrana, amb ulls d'avui», *Revista de Girona*, núm. 301 (març-abril), p. 82-93.

B. EPPS, 2016: «L'extensió i l'escissió de la mirada colonialista: la ironia a les "impressions viatgeres" d'Aurora Bertrana», *Rivista Italiana di Studi Catalani*, núm. 6, p. 99-120.

M.D. GARCIA; J. NOGUÉ; P. ZUSMAN (eds.), 2008: *Una mirada catalana a l'Àfrica. Viatgers i viatgeres dels segles XIX i XX (1859-1936)*, Lleida: Pagès, p. 221-236.

P. GODAYOL, 2008: «Aurora Bertrana: Bringing "otherness" home», *Lectora*, núm. 14, p. 219-230.

M. GÓMEZ, 1997: «Cartes de Salvador Espriu a Aurora Bertrana», *Els Marges*, núm. 58 (setembre), p. 53-72.

M. GÓMEZ, 2003: *Aurora Bertrana. Encís pel desconegut*, Barcelona: Pòrtic.

G. GRANELL, 2006: «L'univers palpitant d'Aurora Bertrana», *Revista de Girona*, núm. 235 (març-abril), p. 9-10.

G. GRANELL; D. MONTANYÀ; J. RAFART (coord.), 2001: *Aurora Bertrana, una dona del segle XX*, Barcelona: Associació Cultural El Vilatà del Berguedà - Departament de Filologia i Filosofia de la Universitat de Girona - Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

G. GRANELL; J. RABASEDA, 2000: «Barcelona-Prada 1949. Complicitat epistolar entre Aurora Bertrana i Pau Casals», dins el catàleg de l'exposició «M'escriràs una carta? », Girona : Museu d'Art, p. 316-321.

G. GRANELL; P. VILA (eds.), 2003a: «Lletres d'Aurora Bertrana a Ventura Gassol (1943)», *Els fulls de l'escriptori*, núm. 7 (novembre), p. 3-4.

G. GRANELL; P. VILA (eds.), 2003b: «Aurora Bertrana i Ventura Gassol. Cartes de l'exili i del retorn a Catalunya (1944-1968)», *Els fulls de l'escriptori*, núm. 8 (desembre), p. 3-6.

ICD, 1997: «Aurora Bertrana», *Memorials ICD 1993-1996*, Barcelona: Institut Català de la Dona, p. 56-78.

I. MARCILLAS, 2009: «A. Bertrana i F. Mernissi: una doble perspectiva literària de la dona musulmana», *D'objecte a subjecte: la dona a través de l'art i de la literatura en les cultures mediterrànies*, Universitat d'Alacant - París VIII. Publicació digital.

I. MARCILLAS, 2011: «Espai i exili en l'obra memorialística d'Aurora Bertrana», *Autobiografies, memòries i autoficcions*, Catarroja: Afers, p. 169-177.

I. MARCILLAS, 2012: «Literatura de viatges en clave femenina: los pre-textos de Aurora Bertrana y otras viajeras europeas», *Revista de Filología Románica*, núm. 29:2, p. 251-231.

I. MARCILLAS, 2014a: «Els *Paradisos oceànics* d'Aurora Bertrana: De l'espai mític al turisme depredador de la Polinèsia», *Catalan Review*, núm. 28, p. 189-205.

I. MARCILLAS, 2014b: «Violència i repressió política en *Entre dos silencis* (1958), d'Aurora Bertrana», *Journal of Catalan Studies*, núm.17, p. 23-43.

I. MARCILLAS; M. PIERA, 2010: «Isabelle Eberhardt (1877-1904) i Aurora Bertrana (1892-1974): la literatura de dues dones viatgeres», *Catalan Review*, vol XXIV, p. 329-345.

J. NOGUÉ; A. ALBET; M.D. GARCIA; L. RIUDOR, 1996: «Orientalisme, colonialisme i gènere. *El Marroc sensual i fanàtic* d'Aurora Bertrana», *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 29, p. 87-107.

M. ORFILA, 2004: «Catalina Bonnín, Aurora Bertrana. L'aventura d'una vida; Maribel Gómez, Aurora Bertrana. Encís pel desconegut», *Els Marges*, núm. 73, p. 120-121.

M. PASCUAL, 2006: «*Entre dos silencis*, entre dos autors: Aurora Bertrana i Joan Sales», *Revista de Girona*, núm. 238, p. 34-39.

M. PASCUAL, 2011: *Creativitat i subversió en les reescriptures de Joan Sales*, tesi doctoral dirigida pel Dr. Xavier Pla i Barbero i per la Dra. Montserrat Bacardí i Tomàs, Departament de Filologia i Comunicació - Facultat de Lletres - Universitat de Girona.

N. REAL, 2004: *Dona i literatura en els anys trenta: la narrativa de les escriptores catalanes fins a la guerra civil*, tesi doctoral dirigida pel Dr. Jordi Castellanos i Vila, Departament de Filologia Catalana - Universitat Autònoma de Barcelona.

N. REAL, 2005: «Les narradores catalanes del segle XX: una narrativa per a un nou segle», dins *Nadala 2005. Escriptores. De Caterina Albert als nostres dies*, Barcelona: Fundació Carulla, p. 69-82.

N. REAL, 2006a: *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

N. REAL, 2006b: *Les novel·listes dels anys trenta: obra narrativa i recepció crítica*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

N. REAL, 2007: *Aurora Bertrana, periodista dels anys vint i trenta*. Girona: CCG Edicions.

N. REAL, 2008a: *Aurora Bertrana, viatgera*. Girona: CCG Edicions.

N. REAL, 2008b: «Periodisme i literatura: Aurora Bertrana», *Caplletra*, núm. 45 (tardor), p. 9-31.

J. M. RIBERA, 2001: «Memòria del viatge i viatges de la memòria: a propòsit d'André Gide, Josep M. de Sagarra i Aurora Bertrana», *Literatura autobiogràfica: Història, memòria i construcció del subjecte*, Paiporta: Denes, p. 303-313.

J. M. RIBERA, 2003: «Aurora Bertrana, *Paradisos oceànics*: fascinació i mitificació», *Lectures de literatura catalana a Madrid: quinze lliçons del seminari al Centre Cultural Blanquerna (1997-2002)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 105-115.

S. ROIG, 2016: *Aurora Bertrana. Innovació literaria y subversión de género*. Woodbridge: Boydell & Brewer Ltd.

J. RUFÍ, 2001: «El Fons d'Aurora Bertrana a la Universitat de Girona: en record d'Enric Sabadell», *Revista de Girona*, núm. 209 (novembre-desembre), p. 35-39.

T. TODOROV, 2007: *La literatura en perill*, Barcelona: Cercle de Lectors - Galàxia Gutenberg.

M. VALLVERDÚ, 1993: *Una visió de l'exòtic en els llibres de viatges: els Paradisos oceànics d'Aurora Bertrana*, tesi de llicenciatura, Departament de Filologia Catalana - Universitat de Barcelona.

M. VALLVERDÚ, 1995: «Una visió de l'exòtic en els llibres de viatges: els *Paradisos oceànics*, d'Aurora Bertrana», *Els Marges*, núm. 52 (març), p. 103-114.

M. VALLVERDÚ, 2006: *Viatges literaris a l'exòtic: Aurora Bertrana, Josep Maria de Sagarra (1918-1938)*, tesi doctoral dirigida pel Dr. Joaquim Molas i Batllori, tutor: Dr. Pere Farrés i Arderiu, Departament de Filologia Catalana - Universitat de Barcelona.

M. VALLVERDÚ, 2007: *Viatges literaris a la Polinèsia: Aurora Bertrana, Josep Maria de Sagarra*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

E. VINYES-MIRALPEIX, 2002: *Aurora Bertrana: exili i retorn (1938-1959)*, treball de recerca dirigit per la Dra. Maria Josepa Gallofré i Virgili, Departament de Filologia Catalana - Universitat Autònoma de Barcelona.